

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti – 100

❑ *Onun heç bir partiya mənsubiyyəti yox idi və heç vaxt da siyasi fəaliyyətlə məşğul olmamışdı. Gəncədə hamının yaxşı tanıdığı, çox böyük hörmət-izzət sahibi, 22 il Gəncə bələdiyyə Şurasının üzvü olmuş Ələkbər bəy Rəfibəylinin oğlu Xudadət bəy həmişə və hər yerdə həkim olaraq qalırdı- ona müraciət edənlərin dərdinə tez məlhəm qoymağa çalışırdı. Həkim çantası və lazımi dərmanlar da həmişə yanında olardı.*

Cəvahir xanım və Xudadət bəy

AZƏRTAC Azərbaycanın ilk səhiyyə naziri olmuş Xudadət bəy Rəfibəylinin 43 illik ömrünün bəzi məqamlarını xatırladı.

Şanlı nəslin nümayəndəsi

Xudadət bəy Rəfibəyli 1878-ci il yanvarın 12-də Gəncənin Bala Bağman məhəlləsində doğulub. 1904-cü il iyunun 22-də Xarkov İmperator Universitetinin tibb fakültəsini bitirib. 1905-ci il fevralın 3-də Xarkov təhsil popeçitelinin əmri ilə universitetin hospital klinikasının cərrahiyə şöbəsinə ştatdankənar ordinator təyin edilir. 1907-ci il sentyabrın 20-də üçillik ordinatorluq vəzifəsini yerinə yetirdikdən sonra oktyabrın 3-də doğma Gəncəyə qayıdır.

O, Gəncəyə gələn zaman şəhərdə ali təhsilli həkim cərrahı əlçıraqlı axtarırdılar. 1907-ci il noyabrın 15-dən qubernatorun əmri ilə Gəncədəki Afanasyev adına Yelizavetpol şəhər xəstəxanasına direktor təyin edilir. Lakin o, direktorluqla yanaşı, cərrahlıq fəaliyyətini də davam etdirir. Xudadət bəy cərrahlığı bir növ xeyriyyəçilik işinə çevirir. Ona üz tutan heç bir xəstəni naümid geri qaytarmır. Həm də iş təkcə cərrahlıqla bitmirdi ki...

Şəhərdə xəstəxana, tibb məntəqəsi, demək olar ki yox dərəcəsində idi. Həkimlər və orta tibb işçiləri çatışmırdı, cərrahlıq isə tamamilə unudulmuşdu. Sanitariya qaydalarına əməl olunmadığından şəhərdə yoluxucu, mədə-bağırsaq, xəstəlikləri geniş yayılmış, vəba, taun, qarın yatalağı, qanlı ishal camaatı əldən salmışdı. Təkcə cərrahlıqla ötürmək mümkün deyildi, ixtisaslı həkim olmadığından digər xəstəlikləri

də müalicə etmək zərurəti yaranırdı. Ona görə də Xudadət bəy yenidən təhsil ardınca gedir.

1912–1913-cü tədris illərində Sankt-Peterburqda yarım il Knyaginya Yelena Petrovna adına İmperator Klinik İnstitutunda məşhur professorların apardığı 22 ixtisas kursunun dinləyicisi olur.

1909-cu ildə titulyar müşaviri, 1910-cu ildə kollec assessoru, 1912-ci ildə isə saray müşaviri çinlərinə layiq görülür. 1915-ci il noyabrın 15-də kollec müşaviri vəzifəsinə irəli çəkilir.

1909-cu il dekabrın 18-də üç illik müddətə Yelizavetpol Mahal Məhkəməsinin fəxri bərişiq hakimi – mirovoy sudya təyin edilib, 1912-ci ildə həmin müddət daha üç il uzadılır.

1916-cı il mayın 10-da Qafqaz Ordusu baş komandanının əmri ilə Xudadət bəy Rəfibəyli Qırmızı Xaçın

Nuru paşa və Mürsəl paşa (ortada), Xudadət bəy Rəfibəyli (həmin sıra soldan dördüncü). Gəncədə xəstəxananın bağçasında

Yelizavetpoldakı idarə heyətinin üzvü kimi Üçüncü dərəcəli Müqəddəs Stanislav ordeninə layiq görülüb.

1914-cü ildə həmyerlisi, Moskva Universitetinin tibb fakültəsini bitirmiş, sonralar Azərbaycan parlamentinin sədri seçilmiş Həsən bəy Ağayevlə birlikdə Yelizavetpol Tibb Cəmiyyəti yaradırlar. Cəmiyyətin sədri Xudadət bəy, katibi isə Həsən bəy olur. Yeni tibb cəmiyyətinin ilk və əsas vəzifəsi səhiyyəni xalqa yaxınlaşdırmaq, yoluxucu xəstəliklərin qarşısını almağa nail olmaq, daha çox kasıb və imkansızlara yardım etmək və tibbi xeyriyyəçilik idi.

İlk səhiyyə naziri

1918-ci il mayın 28-də milli tariximizdən ən əlamətdar hadisəsi baş verdi. – Azərbaycan dövlət müstəqilliyini

elan etdi. Milli hökumət iyunun 16-da Tiflisdən Gəncəyə köçdü. Şəhəri gün hökumətin kabinetində ilk səhiyyə naziri vəzifəsi Xudadət Ələkbər oğlu Rəfibəyliyə tapşırılır. İlk kabinetdə o, səhiyyə və sosial təminat naziri olur.

Çox çətin şəraitdə fəaliyyətə başlayan nazirlik beş şöbədən ibarət idi: şəhər və məhkəmə tibbi, tibbi statistika, aczaçılıq, kənd səhiyyəsi, baytarlıq və sanitariya. İlk günlərdə bütün şöbələrə bilavasitə Xudadət bəy özü baxırdı. Elə olurdu ki, tibb işçilərindən həkim əvəzi istifadə olunurdu. Sonra hər şöbəyə ixtisaslı həkimlər başçılıq

müalicə ocaqlarının əksəriyyətində avadanlıqlar çatışmırdı, su və kanalizasiya sistemləri sıradan çıxmış, binalarda təcili təmir işlərinə kəskin ehtiyac duyulurdu.

Xudadət bəy əhalinin əksər hissəsinin yoxsulluğunu nəzərə alaraq pulsuz xəstəxanalar açılması məsələsini qaldırmışdı. Kənd səhiyyəsini yaxşılaşdırmaq üçün görülən tədbirlər əsasən əvvəllər mövcud olmuş xəstəxanaların bərpasından ibarət idi. İlk növbədə başlıca vəzifə yoluxucu xəstələrin hospitallaşdırılması, xəstəlik

ocaqlarının zərərsizləşdirilməsi olmuşdu.

Azərbaycan parlamentinə rəhbərlik edən Həsən bəy Ağayevin ixtisasca həkim olması, şəxsi münasibət və dostluğu Xudadət bəyə imkan verirdi ki, səhiyyənin vəziyyəti ilə əlaqədar tez-tez ona üz tutsun. Xalq Cümhuriyyəti yarandığı ilk gündən əhaliyə göstərilən tibbi xidməti yaxşılaşdırmaq, epidemiyalara qarşı mübarizəni gücləndirmək üçün planlar hazırlanıb qərarlar qəbul edilirdi. 1918-ci ildə hökumətin qəbul etdiyi qərarlardan biri “Ana və uşaqların sağlamlığının mühafizəsi” haqqında olub. Bununla yanaşı, həmin illərdə Azərbaycanda epidemiyalarla mübarizənin gücləndirilməsi, qəzalarda tibbi xidmət müəssisələrinin açılması, onların ixtisaslı kadrlarla və dərmanlarla təmin olunması məsələsi də diqqət mərkəzində saxlanılırdı. Ölkədə əhaliyə dövlət hesabına pulsuz tibbi xidmət göstərilir, yeni xəstəxanalar, tibb məntəqələri açılır, dərman anbarları, laboratoriya binaları tikilir və lazımi avadanlıqlar alınır.

1918-ci ilin sentyabrında Səhiyyə və Sosial Təminat Nazirliyi Bakıda “Metropol” mehmanxanasına (indiki Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyi) köçəndən sonra fəaliyyəti daha da genişləndi. Xudadət bəyin şəxsi təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Bakıda ilk ekspertiza laboratoriyası yaradılır, dava-dərman və tibb avadanlığının saxlanması üçün xüsusi anbar təşkil edilir, Gəncə yaxınlığında-Zurnabad kəndində taun əleyhinə məntəqə də açılır. Belə vaxtlarda, təzəcə addım

atan nazirlik üçün bunları etmək heç də asan deyildi. Lakin Xudadət bəy digər səhiyyə müəssisələrinin yaranması və xəstəxanalar şəbəkəsinin artırılması üçün də vəsait ayrılmasına nail olmuşdu.

Doğrudur, özünün başladığı bu işlərin bir çoxunu axıra qədər davam etdirmək Azərbaycanın ilk səhiyyə nazirinə qismət olmadı, çünki həmin ilin dekabrında təşkil edilən növbəti kabinetdə Xudadət bəy yer almadı. Amma sonrakı dövrdə onun arzusunda olduğu və bünövrəsini qoyduğu işlər həyata keçirildi.

idi, ona görə də hər dəfə imtina edirdi. Atası Ələkbər bəyin vəfatından sonra dost-tanış, qohumlar da bu yükün altına girməyi ondan xahiş edirlər. Nəhayət, 1919-cu il mayın 17-də Xudadət Rəfibəyli Gəncənin general-qubernatoru olmağa razılıq verir. Amma şərt kəsir: günün bir yarısını qubernator idarəsində, ikinci yarısını xəstəxanada işləyəcək. Razılaşırlar. Çətin zaman idi. Bir tərəfdə qaçaq-quldur dəstələri, heç bir hakimiyyətə təbə olmayan anarxist qruplaşmaları ilə mübarizə aparmaq, onları qayda-qanuna dəvət etmək lazım idi. O,

Xudadət bəy Rəfibəyli

də təmənnasız. Həmişə xəstələrə “Mən pul üçün yox, sizə kömək etmək üçün gəlmişəm”, – deyirdi. “Pulumuzu yemək-ichməyə verin ki, yaxşı qidalanıb tez sağalasanız.” Çox vaxt onlara lazım olan dərmanları da özü verərdi...

Son gediş

Milli səhiyyəmizin ilk səhiyyə naziri olan Xudadət bəy hər yerdə, hər məsələdə sülh və barış yolu axtarırdı, çünki onun təbiəti, nəsindən gələn ənənə belə idi. Ancaq görünür ki, belə əməlisaleh, hamıya, hər kəsə kömək etməyə hazır olan adamları da gözü götürməyənlər olur. 1920-ci ilin aprelində sovet hakimiyyəti qurulandan sonra təcizdən dırnağa xeyirxahlıq, işıqla dolu belə bir adama qarşı olan təzyiq, basqı və qarayaxmalara başqa nə ad qoyasan?

İnsanın böyüklüyünə baxın ki, ondan vəzifəsini təhvil almağa, özünü tutub aparmağa gələn adamlar həyat darvazasını döyündən də adətində xülf çıxmayaraq onları xəstə bilib həkim çantası ilə qarşılarına çıxıbmış.

Bir dəstə erməninin şahid ifadələri ilə Xudadət bəy mayın 12-də Gəncə üsyanının təşkilatçılarından biri kimi həbs edilir. Bala Bağman, Böyük Bağman və şəhərin mərkəzi hissəsinin sakinləri bu xəbəri eşidəndən ayağa qalxırlar. Əli silahlı üç döyüşçü başı silindir papaqlı, çiyində qara plaş, əlində əsa olan Xudadət bəyi qabaqlarına qatıb aparırlar. Şahidlər deyirdilər ki, o, yenə də başını dik tutmuşdu, ətrafa baxmırdı. Xudadət bəy günahsız olduğunu gözəl bilirmiş və güman edirmiş ki, lap haqlı-haqsız ona iş versələr də, həbsxanada da həkimlik edəcək.

...Amma belə olmur.

...Sonra onu Bakıya aparırlar.

Bakıya aparıldığı gün onu xilas etmək üçün vəğzala 500 nəfərdən çox silahlı atlı dəstəsi çıxıbmış.

... Bu, onun çox sevdiyi, bütün varlığı ilə bağlı olduğu Gəncədən son gedişi olur...

Milli səhiyyə tariximizdə onun çox izləri yadigar qalıb. Onlardan biri də hər il iyunun 17-də tibb işçilərinin peşə bayramıdır. 1918-ci il məhız həmin gün Xudadət bəy Rəfibəyli Azərbaycan Demokratik Respublikasının ilk səhiyyə naziri təyin edilmişdi...

Doktor Xudadət bəy Rəfibəyli həmkarları ilə

Yenidən həkimliyə

1918-ci ilin dekabrında Xudadət bəy öz doğma işinə qayıtdı. Lakin o, nazir vəzifəsindən çıxıb xəstəxanada baş həkim işləməyə heç də öz şərfinə aşağılıq gətirən bir hadisə, eniş kimi baxmırdı, əksinə Gəncəyə qayıdıb camaatın sağlamlığı keşiyində dayanmağı özünə şərəf hesab edirdi. Çünki o, öz peşəsini, camaatını, xalqını sevirdi və onların xidmətində durmağı da özünün bir nömrəli vəzifəsi sayırdı. Nə fərqi var – harada olur-olsun, tək ona dikilən ümidləri, ondan imdad diləyən xəstələri ağır-acıdan, belədən qurtarsın və ölümün pəncəsindən xilas etsin, doğmalarını sevindirsin.

“Yazıya pozu yoxdur,” – deyirlər.

Bir neçə ay sevimli peşəsi ilə məşğul olandan sonra yenə də Xudadət bəyə Gəncənin valisi olmaq üçün çoxlu müraciətlər edilir. Lakin o istəmirdi, sevimli peşəsindən ayrılmaq da çətin